

AAN DE RAND VAN DE WERELD

HET PROZA VAN A.L. SNIJDERS

In de vroege jaren zeventig verhuist Peter Müller (°1937) met zijn gezin van de Amsterdamse Wallen naar het buurtschap Klein Dochteren in de Gelderse Achterhoek. Hij zal ruim vijftientig jaar in het oosten van Nederland werken als docent Nederlands, onder andere op de politie school De Cloese in Lochem. Van de Randstad naar de provincie, van het bruisende middelpunt van het literaire leven naar de afgelegen buitengebieden ervan, zo lijkt het. Toch begint Müller, vijftien jaar na zijn verhuizing, vanuit zijn landelijke woonplaats een wekelijkse column te schrijven voor *Het Parool*: Amsterdamser kan het niet. Jan Vrijman, die als “Journaille” in die krant schrijft, introduceert de nieuwe columnist nadat hij een aantal brieven uit Klein Dochteren onder ogen heeft gekregen. Naar eigen zeggen wil Müller in het vroegere verzetsblad afstand nemen van zijn “belaste” Duitse naam en kiest hij daarom het pseudoniem A.L. Snijders. Zijn schrijversnaam moet zo neutraal mogelijk zijn, “allegaars en dus anoniemer dan anoniem”: “Zonder de s zou er weer iets achter gezocht kunnen worden. Iemand die ALLES snijdt. Een bitse polemist. Dit ligt echter niet in mijn aard. Ik ben een zachtmoedig mens en ben van plan die zachtmoedigheid in mijn stukjes te tonen, zodat de lezers van *Het Parool*, in die orkaan van leed die een krant toch is, even kunnen ademen, als in een oase.”

BERICHTEN AAN EEN HOOFDREDACTEUR

Snijders' *Parool*-columns werden pas enkele jaren geleden verzameld onder de titels *Voordeel schutter* en *Ruim water*. Zijn debuut in boekvorm, *Ik leef aan de rand van de wereld* (1992), bundelt de columns die hij na zijn afscheid van *Het Parool* in 1988

KOEN RYMENANTS

werd geboren in 1977. Studeerde Nederlands, Engels en literatuurwetenschap aan de KU Leuven. Promoveerde er in 2004 op een proefschrift over het proza van Willem Elsschot. Publiceert over moderne en hedendaagse Nederlandse literatuur, is bestuurslid van het Willem Elsschot Genootschap en maakt deel uit van de kernredactie van het tijdschrift *Spiegel der Letteren*.

---

schreef voor de regionale kranten van de Deventer Dagblad Combinatie. Het wordt gevolgd door drie vergelijkbare bundels met als ondertitel “Berichten aan een hoofdredacteur. Columns en brieven”. Die eerste boeken flirten met de grens tussen het centrum en de marge van de literatuur. Ze putten uit een provinciale bron, maar verschijnen in Amsterdam, bij Thomas Rap, en de boekverzorging doet aan de prestigieuze Franse uitgaven van Gallimard denken. Sniijders mag er graag in uitpakken met zijn wat aparte positie. Als zijn absolute tegenpool ziet hij “die op maat gesneden dameskapper” Harry Mulisch, maar ook andere “Leidschepleinvriendjes” en “grachtenyups” moeten het ontgelden.

In de brieven, oorspronkelijk bedoeld voor zijn hoofdredacteur, verklaart Sniijders ongebruikelijke woorden uit de columns, licht hij de herkomst van citaten toe en legt hij uit hoe *Wahrheit* en *Dichtung* zich tot elkaar verhouden. Daarnaast wijst hij voortdurend op plaatsen waar de zetduivel dreigt toe te slaan: “ps Postcode kan in een vluchtig moment van onoplettendheid veranderen in postbode, maar die zou dan de zin vernietigen. Ik vraag: nota bene.”

In de tijd van zijn “Berichten aan een hoofdredacteur” (later herdrukt in twee delen als *Heimelijke vreugde*) schrijft Sniijders ook de novelle *De incunabel* (1994), op verzoek van de Gelderse Stichting voor Kunst en Cultuur. Het is een uitzondering in zijn oeuvre, een zeldzaam langer verhaal naast heel veel werk op de korte baan. David Offenberg, de hoofdfiguur, is begin jaren zestig student Nederlands en assistent van de Amsterdamse hoogleraar Tuininga, die duidelijk gemodelleerd is naar de roemruchte boekhistoricus en filoloog W.G.s. Hellinga (1908-1985). De jonge Peter Müller

assisteerde Hellinga bij diens onderzoek naar vroege drukken. David Offenberg laat per ongeluk zo'n incunabel van de bagagedrager van zijn fiets vallen en kan hem op het nippertje weggrissen als de tram komt aanrijden. De novelle gaat over dat soort beslissingsmomenten, over de mogelijkheid om in te grijpen in je eigen levensloop.

Davids overpeinzingen worden afgewisseld door cursief gedrukte brieven van zijn oudere broer Piet. "En dat kan ik wel, brieven schrijven, dat is gemakkelijk, een brief is literatuur zonder vorm", zegt Sniijders in een van de columns die verslag doen van de moeizame ontstaansgeschiedenis van *De incunabel*. Hij beschouwt het schrijven op den duur maar als het vullen van een worst, die hij twee weken na de afgesproken deadline dichtknoopt. Ondertussen weet hij al lang dat de novelle niet zijn genre is: "Ik moet die belachelijke structuur overboord zetten, ik moet het ene zinnetje na het andere schrijven en hopen dat er nu en dan iets goeds tussen zit."

Sniijders is inderdaad niet de man van de keurig afgewikkelde intrige of de breed opgezette milieuschildering, maar des te meer van de perfect geformuleerde zin en de geestige causerie. De column en de brief laten hem daarvoor alle vrijheid. Sniijders' recentste boek, het samen met Erik Harteveld geschreven *Koude Oorlog aan de IJssel* (2013), mag dan een roman zijn, ook hier is zijn inbreng niet die van de romancier. Harteveld neemt het in brieven en documenten vertelde verhaal van een ingenieur uit Zwolle en een Russische vrouw voor zijn rekening, Sniijders schrijft een aantal beknopte brieven aan zijn coauteur.

EEN WILLEKEURIGE PUNT UIT DE TAART

Beknoptheid is ook het opvallendste kenmerk van de zeer korte verhalen (zKV's) waarmee Sniijders rond de eeuwwisseling begint. Ze variëren in lengte van enkele regels tot hooguit een paar bladzijden. De inhoud is uiterst divers: jeugdherinneringen, alledaagse ontmoetingen, leesnotities, natuurwaarnemingen enzovoort. Sniijders stuurt zijn zKV's aanvankelijk via e-mail aan vrienden en bekenden. In 2006 verschijnt de eerste bundel, *Belangrijk is dat ik niet aan lezers denk*, bij de speciaal daarvoor opgerichte uitgeverij AFdH, die van elk boek een kleinood maakt.

Tot nu toe zijn zes forse zKV-bundels verschenen, naast enkele kleinere boekjes en bibliothele uitgaven. Ze hebben een fragmentarisch karakter, dat nog toeneemt doordat een zKV soms uiteenvalt in genummerde passages over verschillende onderwerpen. Tegelijk tekenen zich binnen elke bundel ook kleine reeksjes af van verhalen die spelen in dezelfde omgeving, dezelfde personages opvoeren of opgehangen zijn aan citaten van dezelfde auteur.

Als schrijver van zeer korte verhalen heeft Sniijders tal van voorlopers. Sommigen van hen, Franz Kafka bijvoorbeeld, haalt hij trouwens geregeld aan in zijn eigen werk. Hij is dus niet de uitvinder van het zKV, zoals de kritiek soms zegt. Wel is Sniijders de

A.L. Snijders, Foto Vincent Mentzel.

geestelijke vader van het letterwoord waarmee hij het genre aanduidt. In '(Sic!)' uit de bundel *Brandnetels & verkeersborden* (2012) zegt hij daarover: "Dat is een woord van 3 letters dat ik heb uitgevonden en dat wel degelijk mijn genre is, ook al is het heel moeilijk te definiëren. Van alle v's die ik schrijf, zijn er maar weinig die ik zkv noem, ik ben bepaald geen feilloze meester."

Meer nog dan de korthed is de verteltoon typerend voor Snijders' zkv's. De verteller lijkt doorgaans samen te vallen met de auteur: hij wordt geregeld expliciet als A.L. Snijders aangeduid. Op die manier krijgen de afzonderlijk gedateerde zkv's iets van dagboeknotities. Toch worden die signalen van authenticiteit doorkruist door tegenaanwijzingen die de lezer op het verkeerde been zetten. Snijders etaleert nadrukkelijk de rol van de verbeelding bij het vertellen, bijvoorbeeld door subtiel van elkaar verschillende versies van dezelfde belevenis naast elkaar te plaatsen. Hij liegt niet, maar fabuleert. De "Snijders" waarover het hier steeds gaat, is dan ook in de eerste plaats een papieren creatie.

Behalve het verbeelde leven van die ik-figuur komen in de zkv's ook andere al dan niet gefingeerde biografietjes voor. Sommige zkv's lezen als minioromans: ze vatten in kort bestek de wederwaardigheden samen van figuren met onwaarschijnlijke namen als Pinsie Vogelhand, Josef Coeliman ter Haar of George Neutra. Snijders staat daarmee in de traditie van de Franse schrijver Marcel Schwob (1867-1905) en zijn *Vies imaginaires* (1896). De waarachtig aandoende beschrijving brengt de personages tot leven, maar door de beknoptheid blijven ze ongrijpbaar. Zo reveleert het zkv 'Stempelfabriek' uit *Belangrijk is dat ik niet aan lezers denk* een aantal intrigerende details uit het leven

Meneer Horthy-Matron, die het grootste deel van zijn leven in de buurt van Dumbarton Oaks woont, een droge streek, krijgt het bootje van zijn volwassen dochter te logeren. Het ding wordt door een kraanwagen op zijn terrein gezet. Onder de waterlijn, waar het altijd geheimzinnig is, heeft zich een dikke baard van eendenmossels gevormd. Horthy laat Nicolas Peel, een los werkman, geboren in Dumbarton Oaks, de boot schoonmaken. Die verzamelt de eendenmossels in kruiwagens, en maakt daarvan een kronkelend pad van 20 centimeter breedte – twee voeten. Horthy schrijft 's avonds in zijn dagboek *mosselpad*. Daarna bezoekt hij het bordeel van Dumbarton Oaks. Dit bezoek vermeldt hij niet in zijn dagboek. Dat doet hij nooit, hij is erg preuts.

Uit: *Belangrijk is dat ik niet aan lezers denk*. 336 ZKV's (2006)

In de Raadhuisstraat is Croissanterie Jennifer. Daar koop ik 2 pistolets met ossenworst. De winkelier pakt de broodjes met een servetje uit hun mandje. Ook bij het smeren van de boter raakt hij het brood niet met zijn handen aan. De ossenworst snijdt hij in dikke plakken, die hij met een vork op hun plaats legt. Het gaat zorgvuldig, hij neemt de tijd. Ik lees op het leitje dat het hier om *osso-worst* gaat. Hij vraagt of ik het ter plekke wil opeten. Ik zeg dat ik de auto daarvoor gebruik. De man is niet in Nederland geboren, er hangt beschaving om hem. Ik schat hem op Egypte. Ik aarzel of ik het zal zeggen, er zijn zoveel mogelijkheden, de betutteling, het onderwijzerschap, het socialisme, het Wilders-sentiment, de nederigheid, de trots, het medelijden. Ik zeg: 'Het heet *ossenworst*, het is worst van een os, vindt u het erg dat ik het zeg?' Hij zegt: 'Nee, ik vind het prettig als Hollanders zich met me bemoeien.' Dit is een zin als een scherp mes. Hij zegt: 'Wat is een os?' Ik zeg: 'Een gecasteerde stier.' Er hangt een floers om zijn ogen. Ik maak plastische bewegingen met mijn handen: ballen d'r af, geen man meer. Hij bedankt me. Ik reken af: 5€40.

Uit: *Vijf bijlen*. 335 ZKV's (2009)

van ene Marie Reddingius, maar merkt de verteller ervan ook op: “Haar leven ga ik niet beschrijven, dat hoeft niet in een zkv (zeer kort verhaal). In een zkv gaat het zelfs niet om de essentialia van een leven – dat is wel de wens van de meeste literatuurkenners, maar niet van mij. Mijn opvatting is: het zkv is een willekeurige punt uit de taart.”

De zkv's zijn dan ook suggestiever dan het eerdere werk. De columnist en briefschrijver Sniijders leunt achterover als een ouderwetse verteller. In *De taal is een hond* (1993) zegt hij uit te gaan van het idee “dat schrijven in een krant een soort *praten* is, sterk vergelijkbaar met het praten van de leraar”. De zkv-schrijver buigt als het ware voorover om met een fijn pennetje zo precies mogelijk te formuleren en vraagt ook van de lezer maximale concentratie. Sommige zkv's hebben de eenvoudige plot van een klassieke anekdote met een intro, een verwikkeling en een pointe. In veel andere blijft zo'n structuur achterwege en hanteert Sniijders wat hij de “koude verbinding” noemt, door zijn bibliograaf Marius Zeven omschreven als “een harde las in een zeer kort verhaal, die twee ogenschijnlijk onverzoenlijke onderwerpen of verhaallijnen met elkaar verbindt, wat het geheel een wat schurend, maar wel af karakter geeft”. De korte, nevengeschikte zinnen volgen elkaar zonder meer op en de lezer moet zelf instaan voor het uitwerken van de verbanden. Hij lacht, peinst of huivert even, maar geen van die reacties wordt ondubbelzinnig voorgedrukt door de tekst.

Behalve de koude verbinding speelt ook het citaat een belangrijke rol in het zkv. In de bundel *Wapenbroeders* (2013) noemt Sniijders het zelfs als een bepalend kenmerk van het genre: “Het echte zkv (alleen deze drie letters, zonder zicht op de achterkant) is een hapje uit andermans werk. Het fatsoen gebiedt me de naam van de schrijver te noemen, dat is een probleem, het liefst zou ik het in het midden laten.” Inderdaad bestaan sommige zkv's geheel of gedeeltelijk uit een citaat (soms ook van Sniijders zelf). Vaak blijft de bron daarbij wel degelijk in het midden. Zoals Sniijders speelt met de grenzen tussen stad en land of tussen feit en fictie, laat hij ook de grens tussen zijn eigen tekst en die van anderen vervagen. Tegelijk rijst uit de vele citaten een bibliotheek op met lievelingsschrijvers als Nescio, Elsschot, Karel van het Reve, J.D. Salinger, John Cheever en Isaak Babel.

De verteller van de zkv's is bovenal laconiek. Dat betekent dat hij veel ruimte laat aan de lezer om het niet gezegde in te vullen, maar het betekent ook dat sommige uitspraken juist een erg stellig karakter krijgen. De stem van de zkv's is zowel zeer relativistisch als uiterst vastberaden. Dat komt het duidelijkst tot uiting waar Sniijders het over grote onderwerpen als godsdienst en filosofie heeft. Zijn atheïsme is vrijwel absoluut, maar op gezette tijden ontvangt hij meneer Alosery, de getuige van Jehovah die hem voorleest uit het Oude Testament. Bij die verdraagzame en berustende houding past ook Sniijders' affiniteit met taoïstische wijsheden als het geregeld door hem geciteerde “De weg is bestendig daadloos, nochtans blijft niets ongedaan”.

Ik zit in de bossen van de Oude Buissche Heide. Ik zit doodstil in een levend monument, het huis van Henriette Roland Holst. De mensen komen haar zoeken, ik hoor ze praten voor het keukenraam. Ze kennen haar als dichtster, als vriendin van Lenin, of gewoon uit de krant. Om het huis loopt een reep grind dat knarst als ze dichtbij komen en hun handen als een toeter aan het raam zetten. Ik heb ze gehoord, ik heb me voorbereid, ik sta aan het raam. Ze schrikken als ze mijn hoofd zien in de toeter van hun handen, op twintig centimeter afstand. Het zijn meestal vrouwen, vrouwen dragen de cultuur, ze slaken een kreet van schrik, maar zijn niet echt bang. Ze horen me achter glas iets zeggen, ze zien mijn lippen bewegen: Ze is niet thuis, mevrouw, Henriette is niet thuis. Komt u morgen nog eens terug, wanhoop niet, de cultuur gaat niet verloren.

Uit: *Wapenbroeders*. 131 ZKV's (2013)

Vroeger laste ik vaak, tegenwoordig zelden. Dat is achteruitgang, want aan lassen kleeft mythologie. De goden, de mens, het stelen van het vuur, Prometheus, de straf. Die dingen leerde ik op school van leraren die mochten vertellen wat ze wilden. Het was een tijd van ontvankelijkheid, je keek uit over de Jozef Israëlskade, de zon scheen in de klas, je dacht aan Hephaistos, de smid van de goden. In Amsterdam laste ik autogeen, de grote flessen hees ik met een elektrische hijskraan naar de derde verdieping. Er was echt vuur, de smid van de goden was niet ver. In de Achterhoek las ik elektrisch, in de buitenlucht, bang dat het huis in de fik zal gaan door de spetterende vonken. Vorige week heb ik iets gerepareerd aan de tractor van Henk Hartge, de terrassenbouwer. Het was een klein karweitje, maar het bracht de smaak van vroeger terug (het ei van de leegte). Nu ga ik uitgebreid lassen aan de aanhanger van mijn tractor, een griezelig ijzeren insect met twee grote wielen. Staat al dertig jaar in weer en wind, de banden keihard opgepompt. Ik ga hem repareren met leukoplast van ijzer. Ik vind dat je in het verborgene moet leven, maar in het openbaar moet lassen. Ik bedoel, de constructie moet herkenbaar zijn. Een mens mag ontoegankelijke geheimen hebben, een machine niet.

Uit: *Brandnetels & verkeersborden*. 194 ZKV's (2012)

DE ZUIVERE TIJDGEEST

De houding die Sniijders in zijn proza aanneemt, is paradoxaal. Aan de ene kant is hij overduidelijk een *lettré*, die voortdurend een literair repertoire benut om zijn wereld vorm te geven. Dat repertoire bevat de klassieke citaten en allusies die zich naadloos in zijn eigen proza voegen – P.N. van Eycks “Ispahaan”, de “uiterste seconde” van Vestdijk, Nijhoffs fluitketel en Slauerhoffs tent “door de stormwind meegenomen” – en misschien bovenal een aantal ideeën over taal en stijl: Sniijders’ angst voor de anakoloet is alomtegenwoordig. Het is het repertoire van de *litteratuur* met twee t’s, waarin de Nederlandse gymnasiast uit de jaren vijftig en de klassiek geschoolde neerlandicus gepokt en gemazeld waren.

Aan de andere kant verzet Sniijders zich met hand en tand – en met veel ironie – tegen die nuffige dubbele “t” en tegen de klassieke conventies op alle gebied. De “adspiranten” in zijn klas leert hij dat de koude verbinding een stijlfout is, voor hemzelf is ze een stijlfiguur. Hij is niet van de letterkunde, maar van de straat en het land. Niemand is trotser dan hij op zijn tractor (de Massey Ferguson), schrijft met meer bravoure over pistolen en machines, of geniet intenser van het contact met stoere examiniërs op de politieschool.

Bij het voorlezen van een rondeel van de rederijker Anthonis de Roovere (“*Die gheen pluymen en can strijcken/ Die en doogh ter werelt niet*”) wordt hij, zo vertelt hij in ‘Uit Brugge’ uit *Brandnetels & verkeersborden*, “bevangen door een mengsel van trots en ontroering dat we een dichter die vijfhonderd jaar geleden in Brugge leefde, in zijn eigen, onze taal kunnen begrijpen, en het zelfs nog met hem eens zijn ook.” Maar Sniijders laat zichzelf noch zijn lezer toe te zwelgen in die ontroering. De “voortgang”, het “moderne leven” en de “zuivere tijdgeest” liggen altijd op de loer. Ze manifesteren zich in uiteenlopende gedaanten: de telefoon en de computer, de commerciële televisie, Pim Fortuyn en Geert Wilders. Ze verdragen zich slecht met het denken van Sniijders, maar ze zijn onontkoombaar.

Sniijders typeert zijn eigen plaats aan de rand van de wereld als volgt bij het begin van het verhaal ‘Vos’ in *Belangrijk is dat ik niet aan lezers denk*: “Hoewel ik in de jaren ’60 studeerde bij Hellinga, de grootste Reinaert-kenner ooit, had ik nog nooit een vos in het wild gezien. (Omdat ik in de jaren ’60 studeerde bij Hellinga, de grootste Reinaert-kenner ooit, had ik nog nooit een vos in het wild gezien.)” Hij vertelt vervolgens hoe hij kort na elkaar maar liefst twee vossen waarneemt: “Toen pas begreep ik waarom hij een hoofdfiguur in de wereldliteratuur is geworden.” De kloof tussen literatuur en leven en het wankele bruggetje dat de levende lezer daartussen optrekt, ook daar gaat Sniijders’ proza over.

Sniijders cultiveert zijn plek op dat bruggetje. Hij wil nooit voluit deel uitmaken van de ene of de andere club. Hij is *streetwise* als de Amsterdamse Rivierenbuurt waar hij

geboren werd, deftig als het Oud-Zuid waar hij opgroeide. Desondanks bewondert hij mannen uit één stuk. Elk van zijn vrienden beschouwt hij als specialist op een terrein waar hij zichzelf slechts als dilettant ziet: zijn studiegenoot Sjoerd Wartena op dat van de taal- en letterkunde, de piloot-schrijver Joost Conijn op dat van de techniek, Rinus van den Bosch als beeldend kunstenaar, meneer Alosery als ware gelovige, de adjudant Piet den Ambtman als kenner van het dagelijks leven (James Last, Rien Poortvliet, Lidl, Talpa). Zij, en vele anderen, treden op in Snijders' verhalen of dragen die zelf aan, hun opvattingen dienen als slijpsteen voor de zijne.

Die opvattingen blijven overigens, bij alle relativering, opmerkelijk constant. Ze staan eigenlijk al allemaal in Snijders' eerste boek vermeld als "vaste, al jarenlang in mijn leven verankerde elementen": "1. anti-rooms, 2. anti-Duits, 3. anti-reis, 4. anti-sociale vaardigheden (de prietpraat van de jaren zeventig en tachtig), 5. pro-dier (dit signaleer je vaak bij rechtse mensen, zoals pooiers en wapenhandelaars, maar ook bij rechtse, extreem individualistische schrijvers als Léautaud en Céline), 6. het idealiseren van het heremietleven, 7. pro-'nutteloze' dingen zoals kennis van het Latijn."

NEEM VARKENS, SCHRIJF BRIEVEN, WEES JARIG!

Al bleek zijn randpositie altijd al relatief, toch was Snijders tot voor kort een cult-schrijver. Pas toen zijn oeuvre in 2010 werd bekroond met de Constantijn Huygensprijs werd hij wat bekender bij een groter publiek. Snijders' voorleestalent, zijn mooie stemtimbre, zijn ironie, zijn fotogenieke boerderij en zijn indrukwekkende wenkbrauwen blijken het goed te doen in de media. Journalist na journalist laat zich dan ook gewillig inpakken, maar dat is niet genoeg. "Misschien begrijpt U niet waarvoor dit stukje dient", zegt Snijders aan het slot van een van zijn columns. "Ik leg het U uit – omdat ik bovenal onderwijzer en moralist ben: lees Léautaud, lees Waskowsky, lees Shepard, lees Bellow, neem varkens, schrijf brieven, wees jarig!". Zo dient ook dit essay (deze poging, zou Snijders daaraan toevoegen) ergens voor. Lees A.L. Snijders!

BESPROKEN BOEKEN

- *Belangrijk is dat ik niet aan lezers denk*. 336 zkv's, AFdH, Enschede, 2006, 461 p.
- *Heimelijke vreugde 1. Berichten aan een hoofdredacteur*, Thomas Rap, Amsterdam, 2007, 351 p. (in 2011 herdrukt als *Ik leef aan de rand van de wereld. Heimelijke vreugde*)
- *Heimelijke vreugde 2. Berichten aan een hoofdredacteur*, Thomas Rap, Amsterdam, 2008, 287 p. (in 2011 herdrukt als *De taal is een hond. Heimelijke vreugde*)
- *Bordeaux met ijs*. 200 zkv's, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2008, 410 p.
- *Vijf bijlen*. 335 zkv's, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2009, 666 p.
- *De mol en andere dierenzkv's*, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2009, 64 p.
- *Een handige dromer. Een keuze uit de zkv's 2009-2010*, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2010, 212 p.
- *De incunabel*, Thomas Rap, Amsterdam, 2011, 93 p. (oorspronkelijke uitgave: Gelderse Stichting voor Kunst en Cultuur, Arnhem, 1994, 68 p.)
- *Voordeel schutter. Columns en brieven*, Thomas Rap, Amsterdam, 2011, 206 p.
- *Ruim water. Columns en brieven*, Thomas Rap, Amsterdam, 2012, 287 p.
- *Brandnetels & verkeersborden*. 194 zkv's, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2012, 309 p.
- *Wapenbroeders*. 131 zkv's, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2013, 287 p.
- *Koude Oorlog aan de IJssel. Roman in brieven*, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2013, 188 p. (Met Erik Harteveld)
- *De hartslag van de aarde. Dertien zkv's over muziek en stilte*, AFdH, Enschede/Doetinchem, 2013, 47 p.

LITERATUUR

- "Constantijn Huygensprijs 2010. A.L. Sniijders", in: STANCE EENHUIS e.a. (red.), *Jan Campert-Stichting Jaarboek 2010*, Den Haag, Jan Campert-Stichting, 2011, p. 53-57.
- WIM BRANDS, "Een echte zkv is een zeldzame gast". A.L. Sniijders per mail', in: STANCE EENHUIS e.a. (red.), *Jan Campert-Stichting Jaarboek 2010*, Den Haag, Jan Campert-Stichting, 2011, p. 57-70.
- KEES FENS, "Gaten boren in een pudding van angst", in: *de Volkskrant*, 22 februari 2008.
- MARIUS ZEVEN, *A.L. Sniijders. Meer dan een bibliografie*, eigen beheer, Amsterdam, 2011, 176 p. Te bestellen bij marius_zeven@hotmail.com.